

Obernyik Károly

KÖLCSEY FERENC HÁZI KÖRÉBEN

■ (részletek)

Szokott életrende ez vala: reggel kilenc-tíz órakor kelt – hacsak a későbbre terjedő éji munka több nyugalmat nem igényle; s a felkelés idejétől a reggeliig – kivéve a netalán érkezett újságlapok szorgalmas olvasását – semmit sem dolgozott. Reggelit családja körében költé el, melynél rendszeren a ház és gazdálkodás körülményeiről vett tudósításokat – s adott rendeléseket. Tavaszszal és ősszel, midőn a nap éltető sugarai oly kedvesek, reggeli előtt vagy után háza előcsarnokában szeretett üldöggélni, élvezve a langy verőfény és falusi lég kellemes benyomását. Ilyenkor örömet kezdett és folytatott beszédet családja tagjaival vagy a házánál levő ifjakkal – s nem szükség talán mondanom, miszerint az ily beszélgetések mindenkor igen kellemesek és tanulságosak voltak egyszermind. Általában ebédig keveset dolgozott: ha ugyan ottan-ottan egyedül maradván, a munkás szellem gondolatai, eszméi tereket nem főztek, vagy kész és elkezdett művei elrendezésén, javításán nem szállongtak. Egyébiránt ily időkből örömet tekint meg némely gazdasági javításokat, vállalatokat [vállalkozásokat, a tervezett munkák elvégzését], vagy majorsághoz

tartozó állatokat, főleg melyeknek különb, nemesebb fajtáit ő hozatta meg az addig elhanyagolt gazdálkodásba. Az ebéd csak későcskén hozatott fel. Ilyenkor néha vidáman társalgott asztala személyzetével: de olykor-olykor elmerült, hallgató, komoly volt; s arcán világosan lehete látni a szellem más vidéken, más téreken tévedezését. Ez esetben alig ejte egy-két szót, figyelmetlen volt a körötte történetekre, s a többi személyek váltott beszédére, melyet azok rendszeren kímélve a gondolatokba süllyedt szellemet, csak halk hangon szoktak folytatni, mit ő azonban egyáltalán nem kívánt, sőt szerette, ha a körötte levők szabad, nyílt társalgásba tölték idejüket.

Ebéd után, melynél sokáig ülni leginkább terhére volt, magához vevé fekete kávéját, mely igen erős szokott lenni, s ha az igen ritkán történt estéli teázást kivesszük, egyedüli izgató ital volt, mellyel élt. Ez ismét vagy az előcsarnokban történt, ha már vagy még a szép napok gyérbek valának, vagy pedig dolgozószobájában. Azonban általában ebéd után már elmerültebb, s a munkára alkalmasabb volt; s mint-hogy a délután rendszeren vagy olvasás és írás – vagy szobájában sebes lépések közti sebes járásban telt el. A vacsora legtöbbször folytonos munka közt találta, mely után ismét, csaknem kivétel nélkül, mindég és legörömetesebb dolgozott egész

az éj legkésőbb órájáig – rendszeren éjfél utánig; de ha munkái megsaporodtak, vagy fáradhatatlan tűzszorgalma hajtá egész hajnalig. [...]

Általában a hibák iránt szigorú, de a büntetésben igen engedékeny volt. [...] Egy róla hallott történeteske bizonyítsa és fejezze be állításomat. Egykor, már főjegyző korában, a megyei székvárosból hazafelé indulván, a hivatala szerint őt vinni tartozó forspontos engedetlenkedni s feleselni kezdett. Ő elunva a szép szót, az alispán szállására parancsol hajtani, s itt leszállva kocsijából, elpanaszolja a kocsis durvaságát. Az első alispán különben is rokona, barátja s természetesen nagy tisztelője a szelíd hivatalnoknak, nemes haragra lobbán a vakmerőségen, s mennydörögve parancsolja egyik hajdújának az engedetlen forspontos megpálcáztatását. Most már Kölcsey ijedt meg, hogy miatta a szerencsétlen bűnös keményen fog lakolni; csendesíteni igyekvék a miatta haragvót; de ez már magává tevő az ügyet, mint szigorú bíró, példásan akará büntetni szeretett barátja sérelmét. Alig gondolható, mennyi törődést szenvedett a meleg emberbaráti kebel, míg végre sikerült lecsendesítenie a bosszús bírót – s mind ő, mind kocsisa megrettenve a büntetéstől, gyorsan továbbhajtottak.

■ (Obernyik Károly szépirodalmi összes munkái, s. a. r. FERENCZY József, III, Bp., 1878, 283–286.)

volna a gyerek, ha látatlan-tudatlan kilenc vízimalom száraz kereke alól hozott vízben megfürdethette volna. De sohase sikerült. Vagyis minden kísérletnél meglátta vagy megtudta valaki, hogy miben jár.”

„A csekei Gubacsi Pálnének azt mesélte egy asszony, aki szállást kért nála, hogy egy másik asszony el akart rontani egy legényt a lányától. A penyigei rontó asszony azt tanácsolta neki, hogy küldje ki este a lányát a legényhez a káposztás kertbe. Mikor a lány a setébe kimegy a kiskapun, eltépi a szederin szarát. Attól meghal a legény.

El is küldte az asszony a lányát, de az még a kapu előtt találkozott a legénnyel, így nem szakíthatta el a szederin szarát.

Egy hétre rá újra eljött a rontós asszony, hát mondja neki az asszony, hogy nem sikerült.

Most azt tanácsolta, hogy a faluvéghez küldje őket a hídra. A híd mellett is van szeder, ott is bele kell hogy akadjon.

De a legény kihallgatta a beszédet az ablak alatt, és elment előre a hídhoz, egy kaszával levágott minden szederint.

Másnap beteg lett a lány anyja, s pár napra rá meg is hótt. De olyan kínja volt annak, mintha kezét-lábát késsel hasogatták volna.”

A csekei asszonyok ajkán virágoztak azok a népi imák (ráolvasások), melyekkel később majd Erdélyi Zsuzsa csinál szenzációt.

*Elindula szűz Mária az ő anyjával a jeruzsálemi kertbe.
Vivén Jézust az ölében, három szentekkel összetanálkozik.
Ölelik, csókolák.
Vivén Jézust a Jordán vizéhez, megmosá.
A vizet önté piros márvánkőre.
Úgy használjon néked az én read való olvasásom,
Mint a mi Urunknak a Jordán vízében való megmosdása.*

Kölcsey korán fölfigyelt a népköltészetre. Tizennyolc éves korában egy tudós könyvből perui éneket írt ki, latin tolmácsolás segítségével le is fordította.

*Deli Nimfa
A te bátyád
A te korsód
Eltöré most
Kinek ütése
Villog, dörög
És mennykővez
De te Nimfa
Töltvén vized
Esőt szerepsz
S olykor-olykor
Jégesőt hozsz
És havat hozsz
A Teremtő
Pochacamac (Világ lelke)
Viracocha
Téged erre a
Tisztre hívott
S e tisztre szánt.*

Beleborzong a lélek: vajon milyenné vált volna Kölcsey költészete, ha a perui dal helyett faluja népi imáinak archaikus ragyogását ismeri meg? De ne kérjünk számon lehetetlent tőle; az efféle szépségek befogadásának akkor még nem jött el az ideje. Kölcsey az első, aki a *Nemzeti hagyományokban* az irodalmi népiességnek programot adott: „Úgy vélem, hogy a való nemzeti poézis eredeti szikráját a köznépi dalokban kell nyomozni”; de vezérlőelve a nemzeti keresése volt, történeti énekeink törmelékei érdekelték. Vagy a „rímről rímre s tárgyról tárgyra ugráló parasztdal” modora; amikor – épp a *Hymnus* megköltése előtti időben – reggeltől hajnalig járkált szobájában, e könnyed népdalok „tónját” találta. „Nehezebb stúdiumom egész életemben nem vala.”

Vajon találta-e a *Megismerni a kanászt* tónusát is? E kanásznóta első lejegyzője Berzsenyi; ismerte-e Kölcsey, nem tudhatjuk. Valami köze mindenestre van a *Hymnushoz*. Nemzeti imánkat el lehet énekelni a kanásznóta dalmára: legszentebb közösségi énekünk egy közösségi ének (népdal) ritmusában szól...

*

És az ódon magyar századok nyelvén.

A filológusok már régebben fölfigyeltek arra, hogy a *Hymnus* soraiban régi protestáns énekeink szavai csendülnek meg. Hozzáteszem: a *Biblia* és a katoli-

kus prédikációk gondolatai és kifejezései is. Ezek a találkozások jórészt véletlenszerűek, hiszen Kölcsey a párhuzamba állítható szövegeket, kiadatlanok lévén, nem ismerhette; de az mégsem véletlen, hogy a *Hymnus*, valamilyen titkos hajszálcsovésség útján, oly sok régi elemet magába szívott. Az egész magyar költői hagyománynak, évszázadok hazai sorsfilozófiájának gyűjtőmedencéje ez a vers, olyanféle összegezés, amilyenre – különös empátiával – csak a legnagyobbak képesek.

*Őseinket felhozád
Kárpát szent bércére*

*Értünk Kunság mezein
Ért kalászt lengettél*

*Hajh, de bűneink miatt
Gyúlt harag kebledben*

*Elpusztítád néped elől
Pogányokat lám ez földről,
Gyökerinket Scitiából
Hogy kihozád a vakságból.
(Bakos János, XVII. sz. eleje)*

*menyi kalászt érlel Ceres a
kunsági mezőkön
(Baróti Szabó Dávid)*

*Nagy haragja vagyon istennek mirajtunk,
Bűneink ostora elhatalmazott rajtunk
(Ismeretlen énekszerző, 1600 körül)*

Közönséges gondolat ez a régi magyar irodalomban, de megvan már Horatiusnál, Szent Ágostonnál is. Vitnyédi Istvánnál levélben: „ő szent fölsége nemzetünkön való haragos és büntető ostora”; az ellenszer: „imádság”. (1660)

*S elszűtád villámidat
Dörgő fellegedben,
Most rabló mongol nyilat
Zúgattad felettünk*

Vert hadunk csonthalmain

*Hányszor támadt tenfiad
Szép hazám kebledre,
S lettél magzatod miatt
Magzatod hamvedre!*

*Bújt az üldözött s felé
Kard nyúl barlangjában,
Szertenézett s nem lelé
Honját a hazában.*

Kard nyúl barlangjában

Szánd meg Isten a magyart

*Az fölők essőt ejtének,
És nagy mennydörgések lönek,
Az magas ég harsaga,
Széllyel minden csattaga.
Sűrű nyilak röptülének,
Sebes köössök esének,
Olly villámások lönek,
Hogy az egész föld fénlék.
(Szeneci Molnár Albert: 77. zsoltár)*

*ha most a te népedet vagy tüzzel megemészted,
vagy döghalállal pusztítod és koporsókba rakod,
a testhalmokat szemlélvén a pogányok mit
mondanak?
(Csete István: prédikáció, 1703)*

*Minden ország, az melly maga ellen meghasonlik,
elpusztul.
(Lukács evangéliuma)
Akármely ország is elpusztul, ha magában belől
meghasonlik.
(Kecskeméti Alexis János, 1721)*

*Lappangunk, az ünnön hazánkban is bujdosunk
(Laskai János, 1641)*

*És bemennek a sziklák barlangjaiba és a föld
hasadékaiba az Úr félelme elől*

(Ézsaiás próféta)

*ki a föld alatt való lyukakban bocsátkozik, ki a
magas kősziklák barlangjában, ki a sűrű erdőben,
a bokrok között lappang*

(Landovics István: prédikáció, 1689)

Szánjad meg Úr Isten mi nyomorúságinkat

(Bornemisza Énekeskönyv, 1582)

*

A *Hymnus* sorai alatt a „Cseke, 1823. jan. 22.” dátum áll, de semmi sem szól amellet, hogy Kölcsey, aki – tudjuk – lassan, gyötrődve dolgozott, ezen az egy napon írta volna meg; ez csak a befejezés dátuma lehet.

A versnek nagy múltja van Kölcsey saját költészetében is. 1811-ben írta *Andalgások* című versét. Mint ifjúkori lírájának szinte minden darabja, az ott-hontalanság és az elvágyódás hangját szólaltatja meg ez is.

*Boldog, kinek szép hont adának
A sors örök törvényei,
Hol géniusz szelíd nyomának
Láttatnak nyilván jelei.*

Néki nem adatott szép hon. „Hellas és Róma hősei ragyogtak a múltból felém – így emlékezik majd vissza ifjonti éveire –, s szívszakadva kérdém: hol a haza, melyért halmom lehessen, mint ők? de a föld, hol állék, hasonlatlan volt a tündérképhez, mit a hősök szép hona felől magamnak alkottam.” Bárhová te-

kintett, csúnyácska hazát látott maga körül, az elmaradottság vadvizzeit, pár százezernyi nemes kilencmillió jogfosztott terhére élni, zsarnokságot fent, „vad nép” tanyáit alant. Mit tehetett? Képzete bejárta a tájakat, melyeket egy-egy szerencsés pályatárs – Haller, Rousseau, Gessner, Horatius – tett nevezetessé; a magyar költőnek nem jutott osztályrészül a boldog alkotás, mert

*Itten vérző honunk vidékin
Nyögő szél érvén keblibe,
Pusztult váraknak omladékin
A Múza búsan tévedez.
Tekintvén századokra vissza,
Ha Somlónk ormain megáll,
Az édes cseppet könnyel issza,
Lantján víg hangot nem talál.*

Nevezetes vers, mert Kölcsey ebben írja le először a „hon” szót; nevezetes, mert bár tizenkét évvel a *Hymnus* előtt keletkezett, már annak motívumait előlegezi: Somló édes cseppje Tokaj szőlővesszeit; „Tekintvén századokra vissza” a *Hymnus* zivataros századait; „Pusztult váraknak omladéki” a „Vár állott, most

kőhalom” szavakat, s a *Hymnus* kérlelő imája is felhangzik már az *Andalgások*-ban: „Kérjük... Hogy lágyuljon a végezés...”

A hasonlóságok kimutatása arra való, hogy jobban lássuk a különbséget. Az ifjúkor versei egyes szám első személyben (ha megengedné a grammatika, így mondhatnók: magányos szám első személyben) ontották a keserűséget, a panaszt, szemben a süket és visszhangtalan, durva és reménytelen társadalommal. A *Hymnus*-ban fordulat történik; most először megváltozik a nyelvtani alak, a költő nemzeti többes számot használ: „őseinket”, „értünk”, „bűneink” és így tovább. A költő a hazában, a nemzetben, a közösségben immár otthonra talált. Többé nem fog elvágyódni, dolga itt van, s mert tudja már ő is, hogy „itt élned, halnod kell”, itt fog élni, itt fog meghalni is.

▼ Lukácsy Sándor: *A Hymnus koordinátái* = Holmi, 1990. augusztus, 922-928.

Túristvádi Vízimalom (Fotó: Orbán Domonkos)

